

АЗ-ОБРАЗ И ПОТРЕБНОСТ ОТ ПОСТИЖЕНИЕ ПРИ УЧЕНИЦИ С ТВОРЧЕСКИ ПОСТИЖЕНИЯ

Катя Стойчева, Живка Желязкова-Койнова¹

Self-esteem and nAch of students with creative contributions

Katia Stoycheva, Zhivka Zhelyazkova

Self-esteem and nAch are studied in a sample of highschool students showing creative contributions in art and sciences. A scale measuring profiles of self-esteem, and a nAch questionnaire were used. Students with creative contributions show higher nAch and more positive self-esteem as compared with their classmates. More complex relationships between nAch and different parameters of the self-esteem were found.

Проблемът за творческата личност и нейните особености се радва на постоянен интерес в психологическите изследвания на творчеството (Лук, 1978; Пиръов, 1981; Понамарев, 1976; Albert, 1983; Dellas, Gaier, 1970; Golann, 1963; Urban, 1990). Биографичните проучвания на изтъкнати творци от миналото (Cattel, Butcher, 1982; Cox, 1959; Simonton, 1984) и комплексните изследвания на изявени съвременни създатели (Albert, 1983; Barron, 1969; Mackinnon, 1978) са източник на богата и разнообразна информация за личностовопсихологичните параметри на творческата изява. Получените резултати описват творческата личност като ориентирана към постижение личност, която си поставя високи стандарти и влага усилията си за реализацията им; с позитивен Аз-образ и уверена в себе си, с висока самооценка и висока степен на приемане на себе си. Подобна картина се наблюдава и при ученици с творчески постижения (Mackinnon, 1978; O'Brien, 1989; Powers, 1985).

Липсата на подобни изследвания за българската популация и интересът ни към проблемите на развитието и реализацията на творческата личност в юношеска възраст ни насочиха към изследване на Аз-образа и потребността от постижение при ученици с творчески постижения.

Основни задачи на изследването:

1. Измерване на равнището на потребността от постижение, реалната самооценка, идеалната самооценка и себеприемането.
2. Анализ на йерархията на качествата в профилите на Аз-реално и Аз-идеално.
3. Проучване на взаимовръзката между параметрите на Аз-образа
4. Проучване на взаимовръзките между потребността от постижение и параметрите на Аз-образа
5. Проследяване на влиянието на пола на изследваните лица върху изследваните показатели и зависимости.

МЕТОДИКА

Обект на изследването са ученици в горния курс (9-11 клас) от различни училища в град София. Обхванати са общо 224 души, разпределени в експери-

¹ Катя Стойчева - Център за надареност и творчество към НИИО
Живка Желязкова - ст. асистент по психология в НСА

ментална и контролна групи. В експерименталната група са включени 45 момчета и 62 момичета с 1) творчески постижения над училищния стандарт в академичните области - участие в олимпиади, кръжоци, ТНТМ, и други и извън тях - конструирани, моделирани, фотография и други; 2) творчески постижения в художествените и артистични сфери - музика, солово пеене, танци, балет, драматургия, литература, изобразителни изкуства. Контролната група обхваща 50 момчета и 67 момичета без такива постижения. В зависимост от условията и възможностите в отделните училища учениците са изследвани или само индивидуално (методиките се раздават за попълване вкъщи), или и групово в клас, и индивидуално.

Методиката на изследването включва:

1. Въпросник за измерване на потребността от постижение (ПП), конструиран и стандартизиран от Паспаланов и Щетински (Паспаланов, Щетински, 1985); въпросникът измерва потребността от постижение като сравнително устойчива личностна характеристика, проявяваща се в най-обща стратегия на поведение в различни по вид и характер дейности и насочена към високи стандарти на изпълнението им.

2. Скала за изследване на профилите на Аз-образа при ученици на Паспаланов (Паспаланов, 1983), в модификация на Стойчева и Желязкова; използва се 5-степенна скала за самоописание по 35 позитивно формулирани личностови характеристики, което позволява измерване на количествени параметри като равнище на реалната самооценка (РСМО), равнище на идеалната самооценка (ИСМО), равнище на себеприемане (самоакцептация) (СМА), както и качествен анализ на профилите на Аз-а.

РЕЗУЛТАТИ

Данните от изследването са представени в табл. 1.

1. Двухакторният дисперсионен анализ (група x пол) показва значимо влияние на фактора група върху три от изследваните показатели: потребност от постижение ($F(1,220) = 14,17; p = .000$); реална самооценка ($F(1,220) = 8,195, p = .005$); идеална самооценка ($F(1,220) = 9,595, p = .002$). Учениците с творчески постижения се отличават с по-висока потребност от постижение и по-висока самооценка,

Таблица 1. Средни стойности и стандартни отклонения на изследваните променливи по групи и по пол

Характеристики		Експериментална група			Контролна група		
		момчета	момичета	общо	момчета	момичета	общо
ПП	средна	13.22	14.81	14.14	10.94	12.84	12.03
	ст.откл.	4.16	4.31	4.30	4.10	4.11	4.20
РСМО	средна	133.8	130.82	132.08	129.28	123.66	126.06
	ст.откл.	15.67	14.21	14.85	14.82	15.64	15.48
ИСМО	средна	152.40	151.18	151.69	148.88	143.12	145.58
	ст.откл.	14.45	10.58	12.31	13.94	15.77	15.22
СМА	средна	28.02	31.34	29.94	30.80	32.19	31.60
	ст.откл.	9.87	10.67	10.42	10.11	10.92	10.56

но не се различават от своите връстници по равнището на себеприемане.

Влияние на фактора пол се наблюдава при показателите ПП ($F(1,220) = 9,49$, $p = .002$) и РСМО ($F(1,220) = 4,439$, $p = .036$). И в двете групи се наблюдава тенденция момчетата да демонстрират по-висока потребност от постижение,

Таблица 2

НАЙ-ПРЕДПОЧИТАНИ КАЧЕСТВА В АЗ-РЕАЛНО

Експериментална група	Контролна група
1. Чувствителен към красивото	1. Чувства се отговорен за своите действия
2. Ръководи се от свои собствени принципи	2. Ръководи се от свои собствени принципи
3. Чувства се отговорен за своите действия	3. Критичен към нередностите и несправедливостите
4. Честен	4. Способен да разбира другите
5. Критичен към нередностите и несправедливостите	5. Чувствителен към красивото
6,5. Има широки интереси	6. Честен
Любознателен, привлича го неизвестното	

НАЙ-НЕПРЕДПОЧИТАНИ КАЧЕСТВА В АЗ-РЕАЛНО

Експериментална група	Контролна група
31. Организиран, цени времето си	31. Спокоен, уравновесен
32. Способен да увлича хората след себе си	32. Инициативен
33. Спокоен, уравновесен	33. Способен да увлича хората след себе си
34. Хубав, привлекателен	34. Интересна личност, различава се от другите
35. Съобразява се с изискванията на възрастните	35. Съобразява се с изискванията на възрастните

Таблица 3

НАЙ-ПРЕДПОЧИТАНИ КАЧЕСТВА В АЗ-ИДЕАЛНО

Експериментална група	Контролна група
1. Упорит, не отстъпва пред трудностите	1. Умен, интелигентен
2. Умен, интелигентен	2. Честен
3. Организиран, цени времето си	3. Физически здрав и силен
4. Съобразителен, с гъвкаво мислене	4. Общителен, лесно се сприяелява
5. Честен	5. Упорит, не отстъпва пред трудностите
6. Има широки интереси	6. Способен да разбира другите

НАЙ-НЕПРЕДПОЧИТАНИ КАЧЕСТВА В АЗ-ИДЕАЛНО

Експериментална група	Контролна група
31. Инициативен	31. Инициативен
32. Хубав, привлекателен	32. Артистична, емоционална натура
33. Лесно се пали, въодушевява	33. Лесно се пали, въодушевява
34. Чувствителен	34. Съобразява се с изискванията на възрастните
35. Съобразява се с изискванията на възрастните	35. Чувствителен

докато момчетата имат по-висока реална самооценка.

По нито един от изследваните показатели не се наблюдава взаимодействие между факторите пол и група.

2. Количествените различия в равнището на реалната и идеалната самооценка се допълват от качествения анализ на профилите на Аз-реално (таблица 2) и Аз-идеално (таблица 2-3).

Позитивният образ за себе си на изследваните лица от ЕГ се проявява и в по-големия брой характеристики със средна стойност за групата над 4,00 (т.е.

болшинството изследвани лица си ги приписват в степен, сравнително по-голяма от средната). В ЕГ те са 11, докато в КГ - само 6. Сходни резултати се получават и в идеалното Аз - в ЕГ 17 характеристики са със средна стойност за групата над 4,50 (т.е. болшинството изследвани лица желаят да ги притежават в степен много голяма), докато в КГ техният брой е само 6.

Учениците с творчески постижения си приписват в по-голяма степен в сравнение със своите връстници от КГ предимно качества, свързани с интелектуалната изява и отразяващи доминираща насоченост към задачата: любознателен, привлича ги неизвестното; амбициозен; има широки интереси; готов да се залавя с решаването на трудни проблеми; мисли оригинално; интересна личност, различава се от другите. В идеалното Аз на изследваните лица от ЕГ с по-високо рангово място са характеристики като: енергичен, деен; артистична, емоционална натура; трудолюбив; надарен с въображение; чувствителен към красивото.

Таблица 4. Корелации между параметрите на Аз-образа по групи и по пол

Характеристики	Експериментална група			Контролна група		
	момчета	момичета	общо	момчета	момичета	общо
PCMO-ИСМО	.63****	.66****	.64****	.61****	.65****	.65****
PCMO-СМА	-.72****	-.66****	-.69****	-.48****	-.52****	-.51****
ИСМО-СМА	-.30*	-.13	-.21*	-.02	-.002	-.02
	(.29)	(.56****)	(.42****)	(.40**)	(.52****)	(.47****)
	* p = .05	** p = .01	*** p = .003	**** p = .001		

Изследваните лица от КГ в по-голяма степен си приписват и желаят да притежават характеристики като: общителен, лесно се сприятелява; оптимист, вярва в добрия изход на нещата; физически здрав и силен; хубав, привлекателен; уверен в себе си, има самочувствие - качества, които им осигуряват по-добра интегрираност в групата. Подобни различия в реалния и идеалния Аз-образ е установил и Маккинън (Maskinpon, 1978) в свои изследвания с архитекти с различно равнище на творчески постижения.

3. И в двете групи, и при двата пола (таблица 4) е ясно изразена положителна зависимост между равнището на РСМО, ИСМО и СМА (степенна на себеприемане е обратна на числовата стойност на показателя СМА - по-голямото разминаване между Аз-реално и Аз-идеално съответства на по-ниска степен на приемане на себе си). По-високата оценка на своето реално Аз е свързана с по-ясно изразеното положително отношение към себе си и с определяне на по-високи стандарти за желаното Аз. Подобна взаимовръзка се съгласува добре и с други резултати в изследванията върху Аз-образа (Watkins, Dhawan, 1989): самооценката като обобщена представа за своята ценност е свързана със себеприемането като друг оценъчен аспект на Аз-а.

Изчисленият коефициент на частна корелация между ИСМО и СМА при контролирано влияние на РСМО (посочен е в скоби в таблицата) проверява и потвърждава предположението, че връзката между тях е повлияна от връзката

на всяка една от тях с РСМО. Констатираната положителна корелация между ИСМО и СМА е статистически значима и в двете групи,*но анализът по пол показва, че в ЕГ при момчетата тази зависимост не е така категорично изразена.

Връзката между идеалната самооценка и себеприемането може да се интерпретира двупосочно. От една страна, доброто приемане на себе си намира допълнителен израз в относително по-ниското равнище на идеалната самооценка. От друга, по-ниската степен на себеприемане може да се разглежда като психологически механизъм за достигане на по-високите стандарти по отношение на самия себе си чрез стимулиране на саморазвитието. Допълнителни изследвания върху механизмите на функциониране на идеалната самооценка и на идеалното Аз в самосъзнанието на личността биха позволили да се прецизира характера на тази връзка, както и спецификата ѝ при лица с творчески постижения.

Таблица 5. Корелации между потребността от постижение и параметрите на аз-образа по групи и по пол

Характеристики	Експериментална група			Контролна група		
	момчета	момичета	общо	момчета	момичета	общо
ПП-РСМО	.32*	.32*	.29***	.56****	.46****	.44****
ПП-ИСМО	.20	.28*	.22*	.36**	.37**	.31****
	(-.00)	(.09)	(.05)	(.04)	(.10)	(.04)
ПП-СМА	.05	-.14	-.03	-.32*	-.16	-.21*
	(.45****)	(.07)	(.25**)	(-.10)	(.06)	(.006)

* p = .05

** p = .01

*** p = .003

**** p = .001

4. И в двете групи, и при двата пола (таблица 5) ПП и РСМО са положително взаимосвързани, като тази тенденция - на по-високите стойности на потребност от постижение съответства по-висока реална самооценка и обратно - е по-силно изразена в КГ.

Подобен характер има и връзката между ПП и ИСМО, но изчисленият коефициент на частна корелация (посочен в скоби в таблицата) показва, че тя е силно повлияна и по-скоро е следствие от връзката им с РСМО, докато сами по себе си те не са корелирани.

Посоката и силата на корелацията между ПП и СМА също така са повлияни от взаимовръзката между параметрите на Аз-образа - при контролиране на равнището на РСМО и ИСМО тя се оказва несъществена в КГ и статистически значима и с положителен знак в ЕГ. Сравнението по пол показва, че тази закономерност - на по-високата потребност от постижение да съответства по-ниска степен на себеприемане и обратно - е валидна само при момчетата от ЕГ.

Положителната взаимовръзка между потребност от постижение и реална самооценка се очертава като един по-общ механизъм на саморегулацията и саморазвитието. Тя може да се интерпретира каузално и в двете посоки:

1) реалната самооценка обуславя потребността от постижение двукратно: като стремеж към високо равнище на осъществяване на дадена дейност (личността не може да се оценява високо и да се придържа към нисък или среден стандарт) и като възможност за успешното изпълнение на задачите (чрез осъзнаването от личността на съществуващите у нея сили и способности да доведе докрай предприетото, независимо от трудностите, с които е свързано). Не случайно Бумастер и др. (Baumeister, Tice, Hutton, 1989), изследвайки възможностите за предсказване на поведението на базата на Аз-образа, интерпретират влиянието на самооценката като аналог на мотивацията за постижение;

2) от своя страна високата потребност от постижение може да влияе по посока на повишаване на реалната самооценка както сама по себе си (като личностна характеристика, която се оценява особено положително от обществото при учениците), така и като основа за реализацията на социално значими и признати постижения. Подобна интерпретация се съгласува с получените данни в изследванията върху равнището на аспирации. Болшинството хора повишават своето равнище на аспирации след успех (успехът повишава мнението на личността за себе си) и го понижават след неуспех, който понижаваша самооценката

Възможно е и двата механизма да действуват едновременно, като взаимно се подкрепят и обуславят.

Мейер (Maier, 1987) наблюдава в редица изследвания положителна връзка на мотивацията за постижение както с преценката за собствената компетентност при решаването на конкретни задачи, така и с общата оценка за своите способности. Получените от нас резултати показват положителна връзка между потребността от постижение и други, по-обща измерители на собствената ценност.

Връзката между потребност от постижение и себеприемане ни насочва към възможен допълнителен механизъм за личностова регулация на продуктивното поведение, отличаващ експерименталната група от контролната. Комбинацията ниска потребност от постижение - ниска самооценка може да има отрицателен ефект върху равнището на постиженията и върху завоювания чрез тях социален статус и ниската степен на себеприемане (която съпътствува ниската самооценка) повишава равнището на потребността от постижение. Интересно е да се отбележи, че в КГ преобладават лица с ниска (68%) и средна (21%) потребност от постижение, докато тези от ЕГ са предимно с висока (24%) и средна (63%) потребност от постижение.

ОБСЪЖДАНЕ

Получените резултати показват, че групата на учениците с творчески постижения се отличава не само с по-висока потребност от постижение и по-висока самооценка, но и с различен характер на взаимовръзката между тях - в тази група се наблюдават повече и по-диференцирани механизми на личностна регулация на поведението, ориентирано към творчески постижения.

За разлика от посочените литературни данни, в нашето изследване не бе регистрирано по-високо равнище на себеприемане при ученици с творчески постижения. Спецификата на експерименталната група по отношение на себеприемането се проявява в различния характер на взаимовръзката ѝ с другите параметри на Аз-образа и с потребността от постижение.

Наблюдават се съществени различия в равнището на изследваните показатели и характера на взаимовръзките им в зависимост от пола на изследваните лица. Това налага специално внимание в бъдещи изследвания върху различните механизми на личностна регулация на творческото поведение при момчетата и момичетата в юношеска възраст и върху факторите, които ги обуславят.

Методологическите ограничения при генерализацията на направените заключения са свързани с използвания критерий за креативност - социално признатите творчески постижения. Възможно е при използването на друг критерий, например тестове за креативност, да се наблюдават други резултати.

ЛИТЕРАТУРА

1. Лук, А.Н. (1978). Психология творчества, М, Наука.
2. Паспаланов, И.Г. (1983). Формиране на Аз-образа при ученици от средна училищна възраст. В: Проблеми на младежта, кн.5.
3. Паспаланов, И.Г., Щетински, Д.А. (1985). Конструирани и валидизация на българска скала за потребност от постижение, Годишник на СУ, т.78.
4. Пиръв, Г.Д. (1981). Психологията на творчеството като наука. В: Психология на творчеството, С., Наука и изкуство.
5. Пономарев, Я.А. (1976). Психология творчества, М., Наука.
6. Albert, R.S. (Ed.) (1983). Genius and eminence, Pergamon Press.
7. Barron, F. (1969). Creative person and creative process. NY.
8. Baumeister, R.F., Tice, D.M. & Hutton, D.G. (1989). Self-presentational motivations and personality differences in self-esteem, Journal of Personality, 57:3.
9. Cattell, R.B. & Butcher, H.J. (1982). creativity and personality. In: P.E.Vernon (Ed.), Creativity, Penguin Books.
10. Cox, C.M. (1959). Early mental traits of three hundred geniuses. In: Genetic Studies of Genius (Ed. by L.M. Terman), v.2.
11. Dellas, M. & Gaier, E. (1970). Identification of creativity: the individual. Psychological Bulletin, v.73, No.1.
12. Golann, S.E. (1963). Psychological study of creativity, Psychological Bulletin, v.30, No.6.
13. Mackinnon, D.V. (1978). In search of human effectiveness, NY.
14. Meyer, W.U. (1987). Perceived ability and achievement - related behavior, In: Motivation, Intention and Volition (Ed. by F. Halish and J. Kuhl), Springer-Verlag.
15. O'Brien, G.E. (1989). Personality traits of highly ability students choosing one among three different learning environments, Psychological reports, v.65, No.1.
16. Powers, S. (1985). Achievement motivation and attributions for succes and failure, in: Psychological reports, v.57.
17. Simonton, D.K. (1984). Genius, creativity and leadership, Harvard University Press.
18. Urban, K.K. (1990). Recent trends in creativity research and theory in Western Europe, European Journal for High Ability, v.1, No.0.
19. Watkins, D. & Dhawan, N. (1989). Do we need to distinguish the constructs of self-concept and self-esteem?, Journal of Social behavior and Personality, v.4, No.5.